

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на ЯВОР АНГЕЛОВ ИВАНОВ

ЗАЩИТНО ВЪОРЪЖЕНИЕ В ДРЕВНА ТРАКИЯ НА СЕВЕР ОТ ХЕМУС ПРЕЗ V–III В. ПР. ХР.

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

**от доц. д-р Алексей Милков Гоцев, Секция по Тракийска археология, НАИМ-БАН
Катедра „История и археология“, ЮЗУ „Неофит Рилски“ Благоевград**

Дисертационният труд е структуриран в три основни части – текст, каталог и приложения, общо 863 страници. Текстът се състои от въведение, три основни глави, заключение, използвана литература, приложения № 1-2, списъци на изображенията, научните приноси и публикациите във връзка с темата на дисертацията. Каталогът включва 75 предмети от защитно въоръжение, открити в 41 обекта от Северна Тракия. Графичните и табличните приложения на дисертацията обхващат 221 табла със снимки, рисунки и реконструкции, 3 фигури, 22 образи, 5 карти и 3 таблици. Проучването на въоръжението като специфичен вид археологически артефакти поставя едни от най-интересните и в същото време най-сложните въпроси, пред които се изправя проучвателя.

В рамките на материалната култура, която се изследва чрез археологически проучвания, предметите свързани с въоръжението и въпросите, които поставят те, са по-специфични в сравнение с останалите археологически материали. Въоръжението винаги и във всички общества (дори до съвременността), е било приоритетно направление, с водещ характер спрямо останалите елементи на културата в даден регион и за определен период. Всички иновации, открития, напредничави технологии и пр. първо са намирали своето приложение и съответно развитие в областта на военното дело.

В уводната част на дисертационния труд са представени тракийските племена с една от водещите им характеристики (според античните автори) – тяхната войнственост, уменията им във военното дело и ролята им в древните армии от Източното Средиземноморие и на Балканите. Тази характеристика въвежда читателя в проблематиката на разработката, но очевидно не е достатъчна. Тук би трябвало да се

разгледа спецификата на елементите на въоръжението като археологически извор, техните особености, водещи характеристики, възможности за интерпретация и ограниченията, които са заложили в този археологически материал. Нужно е да се представят двата основни типа въоръжение – защитно и нападателно, както и да се формулират критериите за избор на едното за сметка на другото. Особеностите, които ги различават както помежду им, така и спрямо всички останали археологически материали.

Въпреки че не са формулирани и обособени като обща част, в предложението дисертационен труд тези съображения са анализирани от автора и е предложена цялостна картина, която възстановява предпазното въоръжение в разглеждания ареал, с всички негови особености и водещи характеристики. По въпросите, свързани с въоръжението и географския ареал на неговото разпространение, следва да се имат предвид особеностите на този тип археологически паметници. Географските граници, възприети в дадено проучване, са и ще си останат винаги и до голяма степен условни, поради спецификата на изследваната група археологически обекти. В дисертационния труд се приема делението на Тракия на Северна и Южна като границата е Стара планина. По отношение на северната част са възприети следните територии, които „...обхващат Северна България, Южна Румъния (до Южните Карпати) и югозападните части на Молдова и Украйна, до долното течение на река Днестър. Североизточната граница на изследването е маркирана от откритата колективна находка от защитно въоръжение в Олонечи, Молдова, югозападната – от „парадният“ шлем от Железни врата (пролом на река Дунав), на границата между Румъния и Сърбия“.

Тук би следвало да се формулира по-ясно и тезата защо се обръща внимание на С. Тракия и в какво е принципната ѝ разлика с териториите на юг от Стара планина. Впрочем в текста докторантът многократно привлича материали и от Ю Тракия и ги включва в своите анализи – което показва неговото разбиране за значението на защитното въоръжение и необходимостта от неговото проучване и в по-широки географски граници. Другата алтернатива е да се проучват всички елементи от въоръжението – и защитно и нападателно, в един регион и да се направи опит за изводи от по-общ характер, но това е съвсем друга тема. В случая малко е казано относно въоръжението като специфична археологическа категория, особеностите в неговото развитие разпространение, начините на обмен, възможностите му в териториален и хронологически аспект да отговаря и на по-обща въпроси.

Изясняването на тези специфични особености на въоръжението като цяло и в частност на защитното такова, биха улеснили автора и при опитите да се направят по общи изводи в рамките на очертаните географските граници на проучването. Тяхното определяне, или по-скоро маркиране с наличието на значими находки от предмети на въоръжението е напълно логично и отразява вижданията на автора по въпроса.

Подобни аргументи могат да се приведат и по отношение на хронологическите граници на дисертационния труд, които Явор Иванов определя така „... обхващат V–III в. пр. Хр. период в който се появява, създава, импортира, употребява, развива и променя основното защитно въоръжение в Тракия“.

При условие, че е изяснена специфичната или дори уникална роля на елементите от въоръжението спрямо останалите археологически материали, може да не се следва стриктно и съществуващата обща археологическа периодизация на КЖЕ. Все пак би било хубаво да се даде повече информация и основания да се определят тези хронологически граници. Поставям го по-скоро като риторичен въпрос дали една кратка историческа справка по отношение разглежданата територия и период не би била полезна за навлизане и разбиране на конкретната проблематика на дисертационния труд.

Би могло да се изисква и повече информация относно произхода на археологическите материали, обект на научния анализ в дисертацията. Разнообразието при тяхното откриване – некрополи, колективни находки, случайно намерени екземпляри и пр., определя и стойността им и възможността те да бъдат адекватно и коректно включени в изследването. Тази информация е представена подробно в направения каталог, но сякаш липсва известна теоретична обосновка.

В предложената подробна историография по проблемите на въоръжението намираме всички елементи, които следва да притежава дисертационния труд и са убедително доказателство за научните качества на докторанта. Проследявайки историята на проучванията се очертават и водещите теми, позиции на отделни проучватели, придружени от обективен и критичен коментар. По този начин се дава и характеристика на наличната изворова база и възможностите ѝ при интерпретиране проблемите на защитното въоръжение. В тази част от дисертацията са представени не само първичните публикации и информацията, която носят те, но са проследени и опитите за обобщения на археологическия материал направени през един дълъг период от време. При всеки един случай се изтъква приносния характер на отделната разработка и се изтъкват и перспективите при бъдещи проучвания. От тук по естествен път се достига и до основната цел на дисертацията да се разгледат подробно терминологичните въпроси,

схемите за подреждане на археологическите материали, тяхната прецизна хронологическа позиция. Става ясно защо темата за защитното въоръжение в Северна Тракия все още е актуална и какви са перспективите при нейната разработка.

Антични писмени извори, които докторантът е разгледал и включил в своята работа, поставят пред проучвателя една нелека задача. Данните в произведенията на античните автори са основно свързани с описания на сражения, дава се информация за видовете войски, които участват в тях, тактическите прийоми и описания на въоръжението на отделните участници. Сложността идва при опитите конкретния археологически материал по коректен начин да се свърже с наличните данни от писмените сведения, свързани с въоръжението. В дисертацията обстоятелственият анализ на конкретни предмети свързани с въоръжението е сполучливо допълнен и с данни от писмените извори и дори има опити за обобщения, синтез на тази комплексна информация на по-високо ниво, свързана с тактически похвати на водене на бой, например.

В дисертационния труд се обръща внимание върху изображенията на въоръжение от Свещарската гробница и техният принос при общото разглеждане на проблемите на защитното въоръжение в Северна Тракия. Съпоставката между рисунка и автентичен археологически материал е сложна задача и постигнатите резултати не са винаги достатъчно категорични. В конкретния случай, представените доказателства от докторанта Явор Иванов, на базата на анализ, снимки, графични реконструкции му позволяват да формулира тезата за изображение именно на шлем халкидски тип и по този начин да потвърди неговата популярност в района през първата половина на III в. пр. Хр. Наблюдението се подкрепя и от наличната археологическа информация, свързана този елемент от въоръжението.

Глава трета от дисертационния труд е посветена на археологическите материали свързани с предпазното въоръжение, открити в Северна Тракия. Подходът към тази сложна проблематика на докторанта е удачен и позволява по-пълно и задълбочено проучване на археологическите паметници. Избегнато е популярното в археологическите проучвания разделяне на материала в схемата „тип-подтип-вариант“, която не е приложима (или поне няма да даде същите резултати) по отношение на поне част от елементите на защитното въоръжение. При последните е представена много пълна справка за названията на съответния тип въоръжение – както в античността, така и в съвременната литература, свързана с проблематиката. Това уточняващо обстоятелство позволява да се избегнат недоразумения или неточности от всякакъв

характер. Последователно са разгледани проблемите свързани с шлемовете като се дават подробни характеристики за всеки тип – название, най-обща принадлежност към даден вид шлемове, поява, развитие, хронологически характеристики, технологически особености, декорация и пр. Комплексният анализ на част от този тип въоръжение позволява на автора да предложи и нови термини, които по-пластично отразяват картината на разпространение и употреба на някои типове шлемове в Северна Тракия.

При представяне на броните и ризниците като елемент от въоръжението, удачно е предложена по-подробна типологична схема, която адекватно представя разнообразието на този тип снаряжение в Северна Тракия. Тук отново имаме комплексен подход към проблема като се привличат археологически материали, анализират се изображения на този тип въоръжение, разглеждат се и технологическите особености на тяхната изработка. Разделянето на този вид предпазно въоръжение на две групи на базата на технологични характеристики и производствени особености е възможност да се разгледат в нова светлина общите въпроси на въоръжението. Това, както и направените реконструкции и възстановки от автора са приносен момент към разглежданата проблематика.

Като своеобразен извод или по-скоро решение е поставен един твърде общ проблем, който според автора на дисертационния труд намира своето обяснение след анализа на конкретния археологически материал. Става въпрос за „Унаследеното въоръжение“...аргументи в полза за липсата му...“ според Явор Иванов. Приведени са интересни аргументи в подкрепа на изказаното становище, но проблемът е далеч от своето окончателно разрешаване и при всички случаи надхвърля рамките на дисертационен труд. Иначе, наративът за приемствеността между поколенията при предаване на елементи от въоръжението от баща на син, е силно застъпен и то не само в научната литература, но и в множество художествени произведения.

При анализа на отделните археологически материали, а също и някои изображения в дисертационния труд е обърнато внимание и на т.н. „парадни“ елементи на предпазното въоръжение. Направените наблюдения по отношение на тях са от съществено значение и са с приносен характер както за уточняване хронологията и произхода им, така и за ролята, която играят в живота на племената от Древна Тракия в рамките на разглежданата територия.

Известен дисбаланс по отношение на различните типове въоръжение и диспропорцията при тяхното проучване се дължи до голяма степен на състоянието на изворовата база, свързана с конкретната проблематика. Така например щитовете, като

елемент от защитното въоръжение, се срещат рядко и трудно могат да се направят адекватни обобщения по отношение на този тип въоръжение. Авторът е представил в критична светлина наличната информация и достига до определени изводи. Като пропуск в работата, именно свързан с появата и разпространението на някои типове щитове, може да се разглежда липсата на анализ и коментар за присъствието на т.н. „келтски щитове“, които като археологически материал са засвидетелствани основни с металното умбо, което е в центъра на дървения щит. Еволюцията на този тип въоръжение е проследена в Централна и отчасти Източна Европа. По нашите земи най-често се среща кръглото умбо, което се появява и утвърждава по-късно, в периода II – I в. пр.Хр. и се среща предимно в дн. СЗ България. Данни за келтско присъствие или келтско влияние, демонстрирано чрез различни материали в Северна Тракия има и за по-ранния период – края на IV – началото на III в. пр.Хр. В случая става въпрос за „келтски щит“ от с. Кьолмен, Шуменско, представен с лентовидното си умбо, който е и по-ранен. Следва да се спомене обаче, че той не е публикуван, а за него научаваме от каталога на изложбата „Въоръжение о Древна Тракия“.

Направените анализи на различните типове въоръжение позволяват да се предложат изводи и хипотези от по-общ характер, но тяхното място не е в аналитичната част на дисертационния труд, а в заключението, където те следва да се формулират и защитят.

В заключителната част на работата би следвало да се изложат основните наблюдения и заключения, до които води направения в основния текст анализ. В този смисъл на тези изводи е отделено съвсем малко място, те са предадени в почти телеграфен стил. Голяма част от тези финални, заключителни изводи са представени на различни места в текста, а мястото им е именно в частта с общите изводи от предложения труд. Нещо повече, тук е мястото да се направят и възстановки от по-общ план на защитното въоръжение в С Тракия като се разгледат неговите възможности при изясняване характеристиките на тракийската общност. Пак в заключителната част на работата е мястото на направените в текста изводи за несъстоятелността на хипотезата за „дълготрайното“ ползване на елементи от въоръжението и предаването им през поколенията като е предложен извод за подчинението им на общите тенденции в динамичното развитие на военното изкуство от разглеждания период. По същия начин стоят и изводите относно присъствието на един наколенник в находката и културологическите бележки относно дуализма „ляво-дясно“ и пр.

Цялостният и комплексен анализ на защитното въоръжение, неговото развитие и динамика, позволяват на автора да формулира хипотеза за промяна в ансамбъла от елементи на предпазното въоръжение, който условно може да се определи като реформа, промяна в тактиката на водене на сражението. Споменаването на реформите на Ификрат цели по-скоро да илюстрира приложението на тези промени във военното дело, а не да се намесва в спора откъде точно атинския военачалник е почерпил идеите си за тактически промени – от Тракия или от Персия.

Направените бележки и критични коментари не намаляват качествата на предложения дисертационен труд. Те са по-скоро израз на вижданията на рецензента относно разглежданата проблематика и начина на нейното представяне и разработка, а не са укор към докторанта, който не ги е следвал. Достоинствата на този обемист труд могат да се търсят в няколко посоки.

- Обработен и е представен по много добър начин археологическия материал, залегал в основата на проучването на докторанта.
- Положителна черта е внасянето на терминологична яснота при анализа на конкретния материал.
- Опит е направен да се издигне конкретната археологическа информация, извлечена от находките на по-високо ниво като се разглеждат и по-общи въпроси като възможностите да е идентификацията на работилници за производство на защитно въоръжение, например
- Демонстрирано е добро познаване, представяне и критичен анализ на литературата свързана с разглежданата проблематика.
- Един несъмнен плюс на разглежданата разработка са опитите отделните елементи от въоръжението да се представят и разглеждат в контекста на тяхното откриване и евентуално функциониране. Комплексният подход към археологическите материали свързани с въоръжението позволява да се уточнят хронологическите им позиции, които критично са коментирани и прецизирани от докторанта на базата на приведени значително количество паралели с други комплекси.

Представения Каталог включва значително количество емпирична информация, както и множество уточнения и авторски коментари. По този начин изчерпателно е представена изворовата база, която е обект на анализ в текста и са представени всички характеристики на разглежданите и анализирани археологически материали. По

отношение на каталога могат да се направят и някои препоръчителни бележки, които биха улеснили неговото ползване.

Илюстративният материал е повече от подробен, и по адекватен начин осигурява основата за всички наблюдения и изводи направени от докторанта в неговата работа. Представени са голямо количество графични изображения, снимки, реконструкции и пр. В приложенията към дисертационния труд има представяне на въоръжението и от Южна Тракия, което често се анализира в текста на разработката. Подробно са анализирани някои комплекси, които включват елементи на въоръжението, с оглед тяхната хронологическа позиция, която се определя и от други археологически материали в дадения контекст, където са открити. Приложения картов материал е добър ориентир относно разпространението на археологическите материали, които се разглеждат в дисертацията на Явор Иванов

Справката за научните приноси на дисертационния труд е подробна и коректно отразява постигнатите резултати при проучването.

Представен е и списък от 14 публикации на автора, които се свързват с разработваната тема. Тяхното количество надхвърля необходимите изисквания и те очертават основните посоки на научните дирения на докторанта.

Авторефератът е подробен, снабден с илюстративен материал и отразява основните тези изводи и обобщения залегнали в дисертацията на Явор Иванов.

Въз основа на всичко казано по-горе, относно проучванията, анализите и направените изводи и обобщения в дисертационния труд, предлагам на почитаемия Научен съвет на НАИМ – БАН да присъди на докторант Явор Ангелов Иванов образователната и научна степен “Доктор“.

31 октомври 2022 г.

Доц. д-р Алексей Гоцев